

Het raadsel van de joodse identiteit

Wat houdt de joden, ondanks hun talloze interne conflicten, bijeen? Is het God? Zijn het de feesten en de gebruiken? Is het antisemitisme? Hebben seculiere joden eigenlijk wel een échte joodse identiteit? Of is dat bij hen iets vaags, dat hen nauwelijks van niet-joden onderscheidt? Wat betekent het nog om joods te zijn?

Het hier beschreven model voor joodse identiteit, de ‘schijf van vijf’, probeert op deze vragen een antwoord te geven. Het model is ook relevant gebleken voor andere identiteiten.

IDO ABRAM, januari 2006

1. Pluriformiteit

Vanaf het ontstaan van de Nederlandse staat in de zestiende eeuw tot op de dag van vandaag is de Nederlandse samenleving steeds en in alle opzichten een pluriforme samenleving geweest.¹ De komst naar Nederland, gedurende de laatste decennia, van enkele honderdduizenden mensen uit andere landen heeft Nederland nog meer gemaakt tot een sterk pluriforme samenleving: een gemeenschap waarin, vaak ook in etnisch opzicht, verschillende groepen met verschillende culturen en opvattingen samenleven. Ook het streven naar Europese eenwording en het wegvallen van de grenzen in de Europese Gemeenschap (EG) zullen de pluriformiteit nog doen toenemen. De toetreding tot de EG van nieuwe lidstaten eveneens. Nederland is een multiculturele en multi-etnische samenleving. Wat betekent dit nu voor de joden in Nederland en wat voor consequenties heeft dit met name voor hun joodse identiteit?

2. Joodse identiteit in Nederland: de schijf van vijf

Tussen het beeld dat iemand van zichzelf heeft en het beeld dat anderen zich van hem of haar vormen, bestaat een verschil: hij of zij ziet, ervaart, waardeert en uit zichzelf anders dan anderen hem of haar zien, ervaren, waarderen en daar uiting aan geven. Aan die verschillende beelden geven we verschillende namen. Het zelfbeeld noemen we ‘identiteit’, het beeld dat anderen vormen noemen we ‘imago’.² Het zelfbeeld bepaal je zelf: identiteit = *zelfdefinitie*. Het imago wordt je door anderen toegekend. Het is het ‘zelf’ dat ánderen je toeschrijven. Imago = *opgelegde* identiteit.³

Culturele en etnische minderheidsgroepen, de joden niet uitgezonderd, plegen zeer gehecht te zijn aan hun eigen identiteit. Het eigene stelt je op je gemak. Bij het eigene voel je je thuis en dat geeft je een gevoel van vrijheid. Een positieve beleving van de eigen identiteit is een bron van eigenwaarde en zelfrespect. Het kan echter ook een negatief gevolg hebben, dat wel

¹ Schöffer, I. ‘The Jews in the Netherlands: the Position of a Minority through three Centuries’. *Studia Rosenthaliana* 15 (March 1981) 1.

² Abram, I. “‘Alle tranen zijn zout’. Over intercultureel leren in opvoeding en onderwijs”. In: Rupp, J.C.C. & Veugelers, W. (Red.). *Moreel-politieke heroriëntatie in het onderwijs*. Garant, Antwerpen-Apeldoorn, 2003, p. 220-226.

³ *Informatiebrochure Programma Sociale Cohesie*. NWO, Den Haag, May 2000, p. 19.

‘etnisch chauvinisme’ genoemd wordt: ‘wij’ zijn beter dan ‘zij’ en vergeleken met ons deugen de andere groepen eigenlijk niet. Dit chauvinisme kán optreden, maar het hoeft niet. Er bestaan vele voorbeelden van geslaagde ‘gemengde huwelijken’ – tussen mensen en tussen culturen (in de sfeer van kleding, taal, muziek, sport, techniek...). De geschiedenis leert ons dat de gehechtheid aan de eigen identiteit, waardering van en aanpassing aan andere culturen volstrekt niet uitsluit. Integendeel. De eigen identiteit is de uitkomst van zowel deze gehechtheid als van deze beïnvloeding. Het gevleugelde woord – naar een gedicht⁴ van Rudyard Kipling – “For East is East, and West is West, And never the twain shall meet” (Want Oost is Oost en West is West, en nimmer zullen die twee elkaar ontmoeten/treffen) is even bekend als onjuist – niet alleen voor Oost en West, maar ook voor Noord en Zuid. En, zoals we nog zullen toelichten: voor jood en niet-jood.

Hoeveel identiteiten heeft iemand? Het is gebruikelijk een onderscheid te maken tussen meerdere identiteiten. Bijvoorbeeld een nationale, een culturele, een professionele, een sociale en een individuele identiteit. Zo kom je dan tot vijf identiteiten. Het kunnen er even goed meer als minder zijn. Het aantal identiteiten varieert met het aantal onderscheidingen, dat men aanbrengt. Bij elke zo ontstane identiteit behoren dan verschillende ervaringsgebieden, die de leden van een groep aan elkaar bindt. Die gedeelde ervaringsgebieden heten daarom ook wel ‘bindingen’ – te vergelijken met familiebanden. Er is sprake van een betrokkenheid op zaken die er bij die identiteit kennelijk toe doen, op dingen die men belangrijk vindt, op waarden die men in stand wil houden. Ervaringsgebieden worden ook wel waardegebieden genoemd.

Vijf ervaringsgebieden vormen vandaag de identiteit van de in Nederland wonende jood: de joodse cultuur, Israël, de Sjoa (Holocaust) / antisemitisme (jodenhaat), iemands persoonlijke levensgeschiedenis en de Nederlandse cultuur. De gekozen volgorde van de trefwoorden is willekeurig; de eerdere trefwoorden zijn niet belangrijker dan de latere.

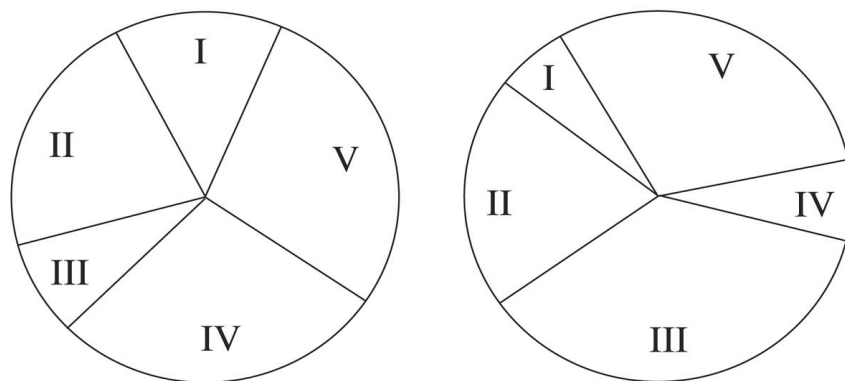
Dit is in een formule weer te geven en uit te schrijven:

Joodse identiteit = I + II + III + IV + V, waarin

- I = de joodse religie, cultuur en traditie (afgekort tot *de joodse cultuur*),
- II = Israël, zionsverlangen en zionisme (afgekort tot *Israël*),
- III = de Sjoa en antisemitisme, vervolging en overleving (afgekort tot *de Sjoa en antisemitisme*),
- IV = iemands persoonlijke levensgeschiedenis (afgekort tot *de persoonlijke levensgeschiedenis*),
- V = de Nederlandse cultuur en omgeving (afgekort tot *de Nederlandse cultuur*).

Met een ‘schijf van vijf’ is dit ook schematisch te illustreren.

⁴ ‘The Ballad of East and West’.

Enkele opmerkingen:

1. De joodse identiteit zoals hier bedoeld, heeft zowel een persoonlijke (IV) als een Nederlandse (V) component.
2. De vijf ervaringsgebieden hoeven niet alle een even grote invloed op de joodse identiteit te hebben. De 'segmenten' in de schijf hoeven met andere woorden niet alle even groot, dat wil zeggen belangrijk, te zijn. Zelfs is het mogelijk dat de invloed van enkele segmenten (bijna) te verwaarlozen is. Zulke segmenten zijn dan zo smal, dat zij (bijna) een streep vormen.
3. De joodse identiteit is geen vast gegeven, maar iets dat zich in de persoon permanent ontwikkelt. De segmentindeling van vandaag kan verschillen van die van een jaar later. Daarom is er niet één, maar zijn er twee cirkels getekend.

Ten onrechte denken velen dat alleen segment I (joodse cultuur) de joodse identiteit bepaalt en dat alleen een religieuze jood een joodse identiteit heeft. Ook niet-religieuze joden (segment I smal), geassimileerde joden (segment V groot), kosmopolitische joden (segment II smal), antifascistische joden (segment III groot) en andere joden hebben een joodse identiteit die in de ervaringsgebieden I tot en met V geworteld is.

Ervaringsgebied I: de joodse cultuur

Cultuur en traditie – breed opgevat – zijn datgene wat de generaties aan elkaar overleveren in de vorm van gewoonten, gebruiken, normen, waarden, oordelen, vooroordelen, taaluitingen, bijgeloof, mythen, theorieën (ook wetenschappelijke), taboes, instellingen (zoals bijvoorbeeld huwelijk, kerk, school, politieke partij), technologische ontwikkelingen, toekomstdromen, angsten ... en de reeks kan nog uitgebreid worden.⁵ Cultuur en traditie – ze betekenen in ons betoog hetzelfde – zijn ook te omschrijven als het samenhangend geheel van waarden, normen, houdingen, verwachtingen en ideeën waardoor een groep de werkelijkheid zin geeft en interpreteert, én de wijze waarop dat zichtbaar wordt in gedragingen, gevoelens, symbolen, uitingen en in de bewerking van de natuurlijke omgeving.⁶

⁵ Friedrich, C.J. *Tradition and Authority*. Praeger, New York / Washington / London, 1972, Chapter 1: 'Tradition as Fact and Norm'.

⁶ Hagendoorn, L. *Cultuurconflict en vooroordeel. Essays over de waarneming en betekenis van cultuurverschillen*. Samson, Alphen aan de Rijn, 1986, p. 18. Nota *Cultuur en School*. Ministerie van OCenW, Zoetermeer, 1996, p. 12.

Een ander woord voor joodse cultuur (of joodse traditie) is ‘jodendom’ of het Hebreeuwse woord *Tora*. Een van de betekenissen van het laatste woord is ‘onderricht’. De Tora onderricht ons dat

- leren de belangrijkste leefregel is;
- leren belangrijker is dan bidden;
- leren tot doen moet leiden;
- discussie en verschil van mening essentiële onderdelen van leren zijn;
- elk woord, elke zin en elk gebruik meerdere – vaak zeer uiteenlopende – betekenissen heeft;
- er tussen het individu en God geen middelaar staat, maar een leerproces zoals hier getypeerd;
- de uitdrukking “oog om oog, tand om tand” niet wedervergelding betekent maar meestal iets heel anders, namelijk “financiële compensatie”;
- je jouw naaste lief zult hebben als jezelf;
- vrijheid, rechtvaardigheid en vrede profetische visioenen zijn;

en zo kunnen we nog een hele tijd doorgaan.⁷

‘Het’ jodendom of ‘de’ Tora bestaat niet; een zogenaamd ‘normatief’ jodendom is een fictie. Studie en humaan handelen zijn niet te normeren. Zonder twijfel is pluriformiteit het opvallendste vormaspect van het eeuwenoude en multi-lokale jodendom. Zeker als we verder kijken dan onze eigen tijd en onze eigen geografische plaats. Alleen door ontwikkeling en vernieuwing kunnen de joodse religie, cultuur en traditie hun waarde en betekenis behouden en verrijken.

Ervaringsgebied II: Israël

In 1948 werd de staat Israël opgericht. Het zionisme als politieke beweging ontstond in de negentiende eeuw. Het zionsverlangen is eeuwenoud. De psalmdichter brengt dit verlangen al onder woorden: “Indien ik u vergete, o Jeruzalem, zo vergete (mij) mijn rechterhand”⁸.

De joden die nu in Nederland wonen zijn over het algemeen zeer gehecht aan Israël. Hoe kan het ook anders? Bijna iedereen heeft familieleden, vrienden of kennissen die zich in Israël gevestigd hebben, of Israël bezoeken, of van plan zijn later in Israël te gaan wonen. Deze gehechtheid betekent niet dat joden geen kritiek op Israël hebben. Dat hebben ze wél, maar in die kritiek klinkt naast teleurstelling ook sympathie door voor het enige land in de wereld waar de joden altijd welkom zijn en waar ze in tijden van nood op kunnen rekenen.

Zionistische programmapunten⁹, zoals:

- het streven naar de eenheid van het joodse volk;
- het bevorderen van de terugkeer van de joden naar Israël;
- het steunen van Israël, gebaseerd op de profetische visie van rechtvaardigheid en vrede;
- het bewaren van de identiteit van het joodse volk door middel van opvoeding en onderwijs;
- het beschermen van joodse rechten waar ook ter wereld;

worden door welhaast alle joden onderschreven. Het onderscheid tussen zionistische en niet-zionistische joden is daarom tegenwoordig nauwelijks relevant meer. De meeste joden, in

⁷ Abram, I.B.H. *Joodse traditie als permanent leren*. Kok, Kampen, 1986.

⁸ Psalm 137.

⁹ De gekozen formulering is een parafrasering van het Programma van Jeruzalem (1968). In juni 2004 werd de tekst van dit programma aangepast.

Nederland en ook daarbuiten, dragen Israël een warm hart toe. Sinds de Zesdaagse Oorlog (1967) en het bestaan van door Israël bezette gebieden, is er voor euforie echter geen plaats meer. Tussen 1948 en 1967 was daar wel sprake van.

Ervaringsgebied III: de Sjoa en antisemitisme

Sjoa is het Hebreeuwse woord voor 'catastrofe'. Het is ook de aanduiding geworden voor de jodenvervolging in Europa van 1933 tot 1945: de door het Duitse nationaal-socialisme georganiseerde planmatige vernietiging van zes van de negen miljoen Europese joden. De *Holocaust* (het Griekse woord dat voor de Sjoa gebruikt wordt) heeft de joden op zichzelf teruggeworpen: toen zij ten dode opgeschreven waren, boden slechts weinigen hulp. De wereld zweeg.

Ook vele Nederlanders lieten de joden in de kou staan:

- vóór 1940 werden joodse vluchtelingen (behalve de prominenten) zo veel mogelijk geweerd;
- op kosten van de joodse gemeenschap bouwde de Nederlandse regering vóór 1940 het kamp Westerbork en nog andere kampen om joodse vluchtelingen, die toch werden toegelaten, op te vangen;
- talloze Nederlanders hielpen de Duitsers 'gehoorzaam en ijverig' met het registreren en deporteren van joden.

Van de naar schatting 140.000 joden in Nederland werden er ongeveer 102.000 vermoord. Het percentage omgekomen joden is voor Nederland aanzienlijk hoger dan voor alle andere bezette landen in West-Europa, ongeveer 75% tegen ongeveer 40% voor België en Noorwegen, ongeveer 20% voor Frankrijk en ongeveer 15% voor Italië, terwijl de weinige Deense joden nagenoeg allen konden ontkomen. Zelfs in Duitsland wisten relatief meer joden de dans te ontspringen dan in Nederland. In de tweede wereldoorlog bleek, dat er kennelijk een verschil was tussen joodse en niet-joodse Nederlanders en dat de joden minder goed geïntegreerd waren (er minder bij hoorden) dan zij zelf dachten. De vraag hoe het komt dat de joden in Nederland zwaarder getroffen zijn dan in andere bezette West-Europese landen houdt onderzoekers (en de gemoederen) nog steeds bezig. Als oorzaken worden wel genoemd¹⁰:

- de aanwezigheid in Nederland van een goed georganiseerd bezettingsregime met een sterke SS-invloed;
- het in Nederland relatief laat op gang komen, uitzonderingen daargelaten, van het georganiseerde verzet tegen de Duitsers. Aan dat verzet namen ook joden deel. Toen er eenmaal op grotere schaal illegaal verzet was, was het voor de meeste Nederlandse joden te laat. Ze waren al gedeporteerd;
- de gezagsgetrouwheid en meegaandheid van het merendeel van de Nederlandse bevolking, de Nederlandse joden inbegrepen. Het antisemitisme hier was in ieder geval niet erger dan elders in West-Europa, eerder minder of even erg. Over de aard van het antisemitisme in Nederland komen we bij ervaringsgebied V, de Nederlandse cultuur en omgeving, te spreken;
- de invloed van de verzuiling in Nederland, die ervoor zorgde dat de joden, de geassimileerde joden inclusief, relatief geïsoleerd stonden;
- de ook toen al dichte bevolktheid van Nederland. Woeste en ontoegankelijke gebieden, waar mensen zich zouden kunnen verbergen, waren er bijna niet. Vluchtroutes naar vrije landen waren lang en moeilijk. Bovendien woonden verreweg de meeste joden (80%) in één stad, Amsterdam. Dat maakte het ook moeilijker om

¹⁰ Moore, B. *Slachtoffers en overlevenden. De nazi-vervolging van de joden in Nederland*. Bert Bakker, Amsterdam, 1998.

- onder te duiken. Toch hebben 25.000 joden geprobeerd om zo aan hun vervolgers te ontkomen. Ongeveer 16.000 van hen zijn daar in geslaagd, meestal dankzij niet-joodse helpers. Ruim 3000 joden is het gelukt Nederland te ontvluchten;
- en *last but not least* de onverschilligheid van het allergrootste deel van de niet-joodse Nederlanders voor wat er met de joden gebeurde.

De Sjoa is niet zomaar uit de lucht komen vallen. Hij heeft voorlopers in het eeuwenoude en wellicht eeuwige antisemitisme. Een citaat uit het waarschijnlijkst populairste klassieke joodse boek, de *Haggada* (de vertelling), kan dit verduidelijken. Het verhaal gaat over de uittocht uit Egypte onder leiding van Mozes. Met *Pesach* (joods paasfeest) wordt het boek in de huiselijke kring voorgelezen tijdens een feestelijke avondmaaltijd (de *seider*) met onder meer *matzes* (ongezuurde broden). In het bijzijn van familie, vrienden en kinderen worden liedjes gezongen en verhalen verteld. En herinneringen opgehaald – leuke en ook minder aangename. Over het antisemitisme zegt de Haggada dit: “Niet slechts eenmaal stond iemand tegen ons op om ons te vernietigen, maar in iedere generatie waren er mensen die tegen ons opstonden om ons te verdelgen.” Toch overheerst het optimisme. De uittocht uit Egypte is allereerst het verhaal van de bevrijding van het joodse volk uit de Egyptische slavernij.

De moderne historicus Raul Hilberg legt het accent weer even anders. Enerzijds benadrukt hij de continuïteit van het antisemitisme, maar anderzijds ziet hij de Holocaust als de meest extreme vorm ervan. Vanaf de vierde eeuw na Christus onderscheidt hij drie opeenvolgende fasen. “De christelijke missionarissen zeiden in feite: ‘Jullie hebben het recht niet om te leven onder ons *als joden*’ (oplossing: *bekering*). De seculiere heersers die na hen kwamen verklaarden: ‘Jullie hebben het recht niet om te leven *onder ons*’ (oplossing: *verdrijving*). De Duitse nazi’s besloten uiteindelijk: ‘Jullie hebben het recht niet *om te leven*’ (oplossing: *vernietiging*).”¹¹

Sinds de Sjoa is een jood bovenal een overlevende, of hij nu woont in Nederland, in Amerika, in Israël of waar dan ook. Bovendien is hij een overlevende die weet dat zijn overleven weer ter discussie gesteld kan worden.¹² Dit laatste is trouwens een les die ook anderen uit de Holocaust kunnen trekken: als we eenmaal weten dat vooroordeel en discriminatie tot massale vernietiging kunnen leiden, is overleven niet vanzelfsprekend meer.

Ervaringsgebied IV: de persoonlijke levensgeschiedenis

De joodse identiteit, zoals wij die hier beschrijven, is niet erfelijk en wordt ook niet pasklaar overgeleverd. Ze kan religieus zijn, maar ze kan evengoed op gespannen voet met het jodendom staan. Zij ontwikkelt zich tijdens je leven als jood in ontmoetingen en conflicten met andere mensen, andere denkbeelden en andere culturen. Je kan er trots op zijn, maar je kan je er ook voor schamen. Ze is iets waar je dagelijks mee bezig bent en waar je aan kan werken. Ze is iets waar je verantwoordelijkheid voor draagt. Ze kan je niet volledig ontnomen worden en ze kan je niet volledig opgelegd worden. Je kan haar wel negeren, maar niet ontvluchten, tenzij je volledig wil en kan assimileren. Ze toont zich als je jezelf bent.

Alle geschiedenis is niet alleen hedendaagse geschiedenis (Benedetto Croce), maar zou ook persoonlijke geschiedenis moeten zijn: “In elk geslacht is iedereen verplicht zich zo te beschouwen alsof hij zelf uit Egypte is getrokken”. Deze passage – ook uit de Haggada – gaat over het ‘actualiseren van het verleden’: het betrekken van de geschiedenis op jezelf.

¹¹ Hilberg, R. *The destruction of the European Jews*. Revised and definitive edition. Holmes & Meier, New York / London, Vol. 1, 1985, p. 9. Cursivering en de tekst tussen haakjes: Ido Abram.

¹² Steiner, G. ‘The long life of a Metaphor. An Approach to The Shoah’. *Encounter* 68 (February 1987) 2.

Juist het persoonlijke spreekt anderen aan. De bijdrage van een klassieke – dus meestal mannelijke – geleerde aan de Tora is niet wat hij met andere geleerden gemeen heeft, maar juist wat hem uniek maakt, en dat is zijn persoonlijkheid. Hoe hij leert, hoe hij onderwijst, maar vooral hoe hij leeft.¹³ En dat geldt in het algemeen ook voor andere joden. Het gaat erom hoe zij de hier genoemde ervaringsgebieden interpreteren en er in hun dagelijkse leven concreet mee omgaan. Het gaat er met andere woorden om wat hen aan die ervaringen bindt. Een bekende uitspraak van de chassied Sussja von Hanipol parafraserend kunnen we zeggen, dat hen in de Komende Wereld door God niet gevraagd zal worden, waarom ze niet als Mozes of Mirjam waren. Hen zal gevraagd worden waarom ze niet zichzelf zijn geweest.¹⁴

*Ervaringsgebied V: de Nederlandse cultuur*¹⁵

Sinds het eind van de zestiende eeuw wonen er joden in het gebied dat nu Nederland heet. Aan het eind van de achttiende eeuw (1796), twee eeuwen later, worden zij voor de wet gelijkgesteld met de autochtone Nederlanders. Vooral door toedoen van socialisten, liberalen, katholieken en protestanten krijgt de Nederlandse samenleving in de negentiende eeuw een steeds pluriformer karakter. De toen begonnen en in het begin van de twintigste eeuw beëindigde schoolstrijd bevestigde nog eens de tendens naar pluriformiteit.

De joden vormen geen eigen zuil en volgen daarin niet het voorbeeld van de protestanten en katholieken. Joodse kinderen gaan, net zo als de kinderen van socialistische en liberale ouders, in groten getale naar het openbare onderwijs. Vele joden voelen zich meer Nederlander dan jood. Het leven in Nederland bevalt hen doorgaans uitstekend. Ze zijn al gewend geraakt aan het ook hier bestaande antisemitisme, dat echter als tamelijk “mild” en weinig vreeswekkend ervaren wordt.¹⁶ De gemiddelde Nederlandse jood vindt dat hij het hier goed heeft, hij is zeer gezagsgetrouw en hij is als jood weinig zelfbewust.

De tweede wereldoorlog heeft aan deze schijnbare idylle en dit toch wel fascinerende acculturatieproces een bruusk einde gemaakt. Aan het antisemitisme helaas niet; wel aan de typering ervan als mild of onschuldig.

3. Reikwijdte

Het bovengeschetste model, geïllustreerd met behulp van de schijf van vijf, stelt ons in staat enige ordening aan te brengen in de joodse ervaringen door de eeuwen heen, zonder aan de veelvormigheid ervan afbreuk te doen. In het model is plaats voor de ervaringen van figuren als Mozes, Esther, Flavius Josephus, Maimonides, Spinoza, Marx, Herzl, Kafka, Freud, Schönberg, Einstein, Golda Meir en andere – ook onbekende – joodse mannen, vrouwen en kinderen. Daartoe moeten we wel buiten onze eigen landsgrenzen treden en buiten onze eigen

¹³ Interview met Shmuel Safrai. In Abram (1986), p. 7.

¹⁴ Zie het korte verhaal ‘Die Frage der Fragen’ over Sussja von Hanipol. In: Buber, M. *Die Erzählungen der Chassidim*. Manesse Verlag, Zürich, 1949.

¹⁵ Zie bijvoorbeeld de artikelen in Berg, H. (Ed.). *De Gelykstaat der Joden. Inburgering van een minderheid*. Joods Historisch Museum / Waanders, Amsterdam / Zwolle, 1996. Ook Bloemgarten, S. ‘De joodse identiteit van een assimilant’. *De Gids*, jaargang 150, nummer 6 / 7, 1987.

¹⁶ Blom, J.C.H. en Cahen, J.J. ‘Joodse Nederlanders, Nederlandse joden en joden in Nederland (1870-1940)’. In: Blom, J.C.H. en Fuks-Manfeld, R.G. en Schöffner, I (Redactie). *Geschiedenis van de joden in Nederland*. Balans, Amsterdam, 1995, p. 284. Jaap Meijer typeert het milde antisemitisme in Nederland zelfs als “aimabele risjes”: op een beminlijke manier een afkeer hebben van joden. Meijer, J. *Hoge hoeden / lage standaarden* (De Nederlandse joden tussen 1933 en 1940). Het Wereldvenster, Baarn, 1969, p. 87-104.

tijd. En niet te vergeten: buiten ons eigen beperkte gezichtsveld, onze persoonlijke wereld, ons individuele verhaal. De ervaringsgebieden II, IV en V zijn dan respectievelijk te omschrijven als:

- (het land en/of de staat) Israël, zionsverlangen en zionisme;
- de persoonlijke levensgeschiedenissen;
- de omringende cultuur (culturen) en omgeving.

Joden kunnen zowel een minderheidsgroep zijn als een meerderheidsgroep. In de staat Israël vormen ze de meerderheid en dat was ook het geval in de joodse staten, die eerder bestonden en nu niet meer bestaan. In de *diaspora* zijn en waren ze altijd één van de vele minderheden.

Elk segment van de schijf kan weer onderverdeeld worden in meerdere deelsegmenten. Als er zo in totaal een X-tal segmenten ontstaan, is het een 'schijf van X'. We kunnen ook de andere kant op redeneren en verdedigen dat 'de joodse religie, cultuur en traditie' (segment I) eigenlijk alles omvat, dus ook de segmenten II tot en met V. De volledige identiteitscirkel bestaat dan uitsluitend uit segment I. Het punt is dit: het aantal 'vijf' is een min of meer willekeurige keuze.

Eigenlijk is in de 'schijf van 5' al een 'schijf van 15' verborgen:

- (1) Joodse religie,
- (2) Joodse cultuur,
- (3) Joodse traditie,
- (4) Het land Israël,
- (5) De staat Israël,
- (6) Zionsverlangen,
- (7) Zionisme,
- (8) Sjoa,
- (9) Antisemitisme,
- (10) Vervolging,
- (11) Overleving,
- (12) Persoonlijke levensgeschiedenissen,
- (13) Omringende cultuur,
- (14) Omringende culturen,
- (15) Omringende omgeving.

Maar het is ook heel goed mogelijk om een andere indeling te kiezen. De website voor heel joods Nederland (joods.nl) onderscheidt bijvoorbeeld de volgende rubrieken:

- (1) Mens & Maatschappij,
- (2) Mokum & Mediene (Amsterdam en buiten Amsterdam, maar nog wel in Nederland),
- (3) Israël,
- (4) Wereld,
- (5) Cultuur,
- (6) Vrije Tijd,
- (7) Religie,
- (8) Educatief,
- (9) Geschiedenis,
- (10) Economie.

De site bestaat pas enkele jaren en het aantal rubrieken is al herhaaldelijk uitgebreid. Hun namen worden regelmatig veranderd en aangepast.

De tot nu toe gebruikte begrippen 'jood' en 'groep' (gemeenschap) hebben we niet nader gedefinieerd. Afhankelijk van de expliciete of impliciete definities die we kiezen – er zijn er verschillende mogelijk en in gebruik – krijgen de hier ontwikkelde gedachten pas concrete betekenis en praktisch relevantie. Dat is het kenmerk van een model en dus ook van de schijf van vijf.

Typische identiteitsuitspraken zijn bijvoorbeeld:

- Nederlandse orthodoxe rabbijn: “De *Halacha*, het systeem van de ge- en verboden, is het karakteristieke van het jodendom. Het uitoefenen van de halachische voorschriften voor het dagelijks leven maakt de jood tot jood.”¹⁷
- Israëliische politicoloog: “Tegenwoordig speelt Israël, meer dan elke andere factor, de unificerende rol die vroeger de joodse religie speelde.”¹⁸
- Engelse (joodse) literatuurwetenschapper: “De Sjoa is heden ten dage het bindmiddel van de joodse identiteit.”¹⁹
- Nederlandse auteur: “Als overlevende van de Sjoa is mijn bewustzijn in niet-afnemende mate vervuld van de slachtoffers, in het bijzonder van mijn om het leven gebrachte ouders, familie en vrienden. Mijn bestaan is in velerlei opzicht met hun tragische lot verbonden en piëteit gebiedt mij in al mijn overwegingen hen te laten meespreken.”²⁰
- Franse kunstenaar: “Ik spreek alleen namens mezelf, dat wil zeggen als een Franse beeldhouwer van joodse afstamming, zoals dat heet, al is het een term waarvan ik niets moet hebben. Ik ben in de eerste plaats kunstenaar en daarna Fransman. En verder niets.”²¹
- Britse (joodse) komiek: “Ben je wel eens op een gemengd huwelijk geweest van een katholiek en een jood? Je kunt direct herkennen wie wie is. De joden gaan eten, de katholieken gaan drinken.”²²
- Amerikaanse *standup comedian*: “Ik ben homo en joods, dus boos.”²³

4. Overlap

De segmentencirkel suggereert dat de ervaringsgebieden I tot en met V elkaar niet overlappen. Dat is een verkeerde suggestie.

Geen cultuur is totaal uniek. Ook niet het jodendom. Dit levert problemen op bij het onderscheiden van zekere aspecten van de ervaringsgebieden I en V. De onderlinge beïnvloeding blijkt ondermeer uit de namen en de kleren die joden dragen en de talen die ze spreken, uit de architectuur van synagogen, uit wat ‘de joodse keuken’ genoemd wordt en

¹⁷ Just, M. ‘Wat is jodendom’. In: Houwaart, D. (Redactie). *Mijn jodendom*. J.N. Voorhoeve, Den Haag, 1980, p. 110. Niet letterlijk geciteerd.

¹⁸ Avineri, S. *The Making of Modern Zionism. The Intellectual Origins of the Jewish State*. Basic Books, New York, 1981, p. 220-222. Niet letterlijk geciteerd.

¹⁹ Steiner (1987). Niet letterlijk geciteerd.

²⁰ Anstadt, M. ‘Jodendom – een nagalm der profeten’. In Anstadt, M. (Samenstelling en redactie). *Een Ander Joods Geluid. Kritische opvattingen over Israël*. Contact, Amsterdam / Antwerpen, 2003, p.14. Niet letterlijk geciteerd.

²¹ Interview met Etienne Lenoir (niet zijn echte naam). Jacobson, L. *Joodse ontmoetingen*. Forum, Amsterdam, 1993, p. 153 en 176. Niet letterlijk geciteerd.

²² Interview met de Britse komiek Earl Okin. Van der Valk, M. ‘Joods publiek is hartstikke lastig’. *Nieuw Israelitisch Weekblad*, 25 januari 2002.

²³ TV-uitzending, aflevering van *The comedy factor*. Presentatie: Jörgen Raymann. Het citaat komt van de Amerikaanse (of Engelse?) stand-up comedian Jason Stuart. Uitzending op Nederland 3, 29 mei 2002.

zelfs uit de joodse liturgie. “Men vindt bijvoorbeeld de muziek van de Oost-Europese joden vaak ‘joods’ klinken. Maar die Oost-Europese joden zingen soms als in een byzantijns-christelijke mis.”²⁴ Een ander voorbeeld is het oernederlandse Aap-Noot-Mies leesplankje, dat meerdere daarop geïnspireerde Hebreeuwse versies kent.

In de hierboven gegeven beschrijving van ervaringsgebied II wordt de psalm “Indien ik u vergete, o Jeruzalem ...” en het zionistische programmapunt “het bevestigen van de profetische visie van rechtvaardigheid en vrede” genoemd. Dit illustreert het punt, dat I en II ervaringen gemeen hebben.

Antisemieten zijn meestal geen joden, hetgeen het onderscheid tussen delen van III en V kan bemoeilijken. Volgens één interpretatie staan de bijbelse woorden “Esau haatte Jakob”²⁵ (segment I) voor het ‘eeuwige’ antisemitisme en voor de immer problematische relatie tussen de joden (Jakob) en hun omgeving, waar de *goyim*, de niet-joden (Esau) zich ophouden. Er zijn echter ook interpretaties, die heel anders zijn: minder paradigmatisch en minder deprimerend.

Daar iedereen een product van zijn (haar) opvoeding en zijn (haar) omgeving is, ook al zet hij (zij) zich tegen beide af, bevat IV ook altijd elementen van I en V.

Als we één van de al eerder geciteerde passages uit de Haggada volledig weergeven, komen we op Pesach tijdens de seider zelfs *alle* vijf ervaringsgebieden tegen: “In elk geslacht is iedereen verplicht zich zo te beschouwen alsof hij zelf [in eigen persoon; IV] uit Egypte [vijandige cultuur; III en V] getrokken was, zoals er geschreven staat: *Gij zult uw zoon op die dag vertellen: deze geboden vervullen we om hetgeen God voor MIJ gedaan heeft, toen IK uit Egypte vertrok*. Niet alleen onze voorouders heeft God verlost, maar ook ons heeft Hij met hen [uit de slavernij; III] bevrijd, gelijk het heet: *En ONS heeft Hij vandaar uitgevoerd om ons hierheen te brengen en ONS het land [Israël; II] te geven, dat Hij onze voorouders heeft beloofd.*” Het volledige citaat maakt uiteraard deel uit van ervaringsgebied I.

Kortom: de schijf van vijf is een simplificatie van het joodse identiteitsmodel. De schijf toont de overlappingen niet die er wél zijn. Ook de onderstaande gedichten illustreren die overlappingen. Het eerste²⁶ is van de Nederlander Jacob Israël de Haan, het tweede²⁷ van de in Roemenië geboren Israëli Dan Pagis.

ONRUST

*Die te Amsterdam vaak zei: ‘Jeruzalem’
En naar Jeruzalem gedreven kwam,
Hij zegt met een mijmrende stem:
‘Amsterdam, Amsterdam’.*

²⁴ Jansen, K. ‘Mag ik één keertje een beetje opscheppen?’. Interview met *chazzan* / voorzanger Hans Bloemendal. *NRC Handelsblad*, 24 december 2003.

²⁵ Genesis 27:41.

²⁶ De Haan, J.I. *Verzamelde gedichten*. 2 delen. G.A. Oorschot, Amsterdam, 1952. Het gedicht komt uit de bundel ‘Kwatrijnen’.

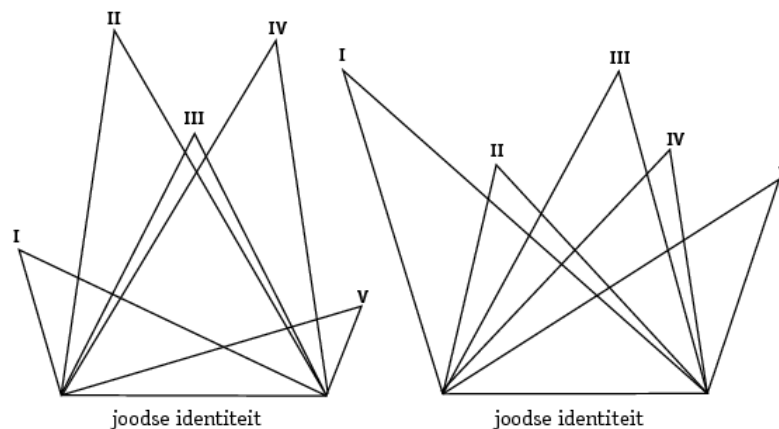
²⁷ Uit de bundel *Gilgoel* (Gedaanteverwisseling). In het Hebreeuws is ‘son of Adam’ het gewone woord voor mens. De vertaling van het gedicht komt uit *The Penguin Book of Hebrew Verse*, edited and translated by T. Carmi. Allen Lane, London, 1981.

MET POTLOOD IN DE VERZEGELDE WAGON GESCHREVEN

*hier op dit transport
ben ik Eva
met Abel mijn zoon
als jullie mijn grote zoon zien
Kaïn zoon van Adam
zeg hem dan dat ik*

Het gedicht van De Haan laat zien hoe de segmenten II (zionisme) en V (de Nederlandse cultuur) elkaar kunnen overlappen. Dat van Pagis laat de overlapping zien tussen de segmenten I (de joodse religie) en III (de Sjoa). In beide gedichten klinken ook de persoonlijke levensverhalen (segment IV) van De Haan en Pagis door: de eerste vestigde zich in 1918 in Israël, de tweede kort na de Sjoa. En in 'Onrust' wordt natuurlijk ook de mystiek-religieuze aantrekkingskracht van Jeruzalem verwoord – en van Amsterdam als 'het Jeruzalem van het westen' (segment I).

We kunnen de segmenten door driehoeken vervangen om met name de overlap te illustreren:

De segmenten in de cirkel en de vijf driehoeken in de figuur hierboven staan voor ervaringen en bindingen met een verleden en een toekomst. Ze bestaan uit interpretaties van het heden, gezien vanuit het verleden en met het oog op de toekomst. Dit maakt het omspannende begrip 'joodse identiteit', in al zijn meerduidigheid, ook tot een ideologisch geladen concept met de daarbij behorende ideologische discussies over de te verkiezen interpretaties.

5. Joodse identiteit en joods imago

Met een zelfde schijf van vijf – of vijf driehoeken met een gemeenschappelijke basis – kunnen we het *joods imago* illustreren, maar dan gaat het er om hoe anderen de clusters

- I = de joodse religie, cultuur en traditie,
- II = (het land of de staat) Israël, zionsverlangen en zionisme,
- III = de Holocaust en antisemitisme, vervolging en overleving,
- IV = persoonlijke levensverhalen van joden,
- V = de omringende cultuur (culturen) en omgeving,

zien, ervaren, waarderen en daar uiting aan geven. Die anderen kunnen joden zijn (bijvoorbeeld ouders, vrienden of familieleden), maar het kunnen evengoed niet-joden uit de buurt of van elders zijn. Ook ‘joods imago’ is een ideologisch begrip: een interpretatie die een brug slaat tussen verleden en toekomst.

Het onderscheid tussen joodse identiteit en joods imago, tussen zelfbeeld en het beeld in de ogen van anderen, kan aanzienlijk zijn. De joden zien het zionisme bijvoorbeeld als de nationale bevrijdingsbeweging. Het ‘inzamelen van de ballingen’, de terugkeer naar het land Israël, is ook een kernbegrip van het joods messianisme.²⁸ Dit messianisme is niet alleen de bevrijding van het joodse volk, maar van alle mensen.²⁹ De Arabieren waarderen deze terugkeer van de joden heel anders. Voor hen is het zionisme eerder het symbool geworden van de onderdrukking en vernedering van het Palestijnse volk door de staat Israël: “Het contrast tussen de twee versies van de geschiedenis bereikte een hoogtepunt in de oorlog van 1948 die door de Joden de ‘Onafhankelijkheidsoorlog’ of zelfs de ‘Bevrijdingsoorlog’ werd genoemd en die van de Arabieren de naam ‘Al Naqba’, de ramp, meekreeg. (...) De *Naqba* (catastrofe) van 1948 zagen zij als de voorzetting van de onderdrukking en vernedering door de Westerse kolonialisten.”³⁰

Het onderscheid – tussen joodse identiteit en joods imago – kan ook veel geringer zijn. Een ‘jüdische Selbsthasser’ en een niet-joodse antisemiet kunnen het bijvoorbeeld op allerlei punten roerend met elkaar eens zijn; een niet-joodse filosemiet en een joodse chauvinist ook.

Toch vallen de twee beelden ‘joodse identiteit’ en ‘joods imago’ nooit helemaal samen. Er blijft een verschil. Otto Weininger, de bekendste en wellicht extreemste joodse zelfhater, die zichzelf liever een joodse antisemiet noemde, viel dit ook al op. Tussen het antisemitisme van joden en dat van Indogermanen zag hij dit verschil: “Voor de joodse antisemiet is de jood alleen antipathiek; de antisemitische Ariër daarentegen is, hoe moedig hij ook strijdt tegen het jodendom, in zijn hart steeds wat de jood nooit is: een *judaeofoob*, hij is *bang* voor joden.”³¹

Evengoed als de segmenten van de schijf van vijf – of de vijf driehoeken – elkaar overlappen, overlappen joodse identiteit en joods imago elkaar. Van volledig samenvallen is echter nooit sprake.

Joodse identiteit en joods imago zijn met andere woorden concurrerende beelden, die elkaar overlappen maar nooit helemaal samenvallen. Het zelfbeeld is niet *per se* superieur aan het beeld dat anderen van je hebben; het omgekeerde geldt evenmin.

6. Segmenten: aantal, namen en focus

In paragraaf 3 (Reikwijdte) hebben we laten zien, dat de joodse identiteitscirkel evengoed uit meer als uit minder dan vijf segmenten kan bestaan. In paragraaf 4 (Overlap) hebben we aangetoond, dat de segmenten elkaar – ondanks hun verschillende benamingen – kunnen overlappen. Dit heeft tot gevolg, dat in het algemeen de joodse identiteitscirkel uit een *willekeurige* aantal segmenten op te bouwen is en dat die segmenten ook best *andere* titels

²⁸ Van Loopik, M. *Terugblik op de toekomst. Messianisme, een joodse visie op tijd en geschiedenis*. B. Folkertsma Stichting voor Talmudica, Hilversum, 1993, p. 5: “De traditie erkent een aantal overeenkomsten tussen Mozes en de Messias”, zoals onder meer “het terugvoeren van het volk naar het land Israël”.

²⁹ Zie de paragraaf ‘Messianisme en zionisme’ in Van Loopik (1993), p. 68-73.

³⁰ Avnery, U. *Partners voor vrede. 101 stellingen van Gush Shalom*. Brochure van Kerkinactie, Utrecht, 2004, de stellingen 21 en 29.

³¹ Weininger, O. *Geslacht en karakter*. De Arbeiderspers, Amsterdam, 1984, noot 529.

kunnen dragen dan de namen, die wij er in de schijf van vijf aan gegeven hebben. Voor de joodse imagocirkel geldt hetzelfde.

De segmenten zijn ook te focussen op *specifieke* (deel)thema's zoals bijvoorbeeld de *sjabbat*, hoop en liefde, de kenmerken van een leuk feest, geheimen, toekomstverwachtingen, de wortel van het Israëliisch-Palestijns conflict, *misjpoeg* (familie) of de elementen van een expositie, die op jou het meeste indruk maken. Het voordeel van focussen is dat een deel van de identiteit of het imago duidelijker zichtbaar wordt. Het nadeel is dat de contouren van het totaal beeld vervagen of zelfs helemaal verdwijnen. Maar dit is inherent aan de operaties 'inzoomen' (focussen) en 'uitzoomen'.

Als niet duidelijk is welke segmenten belangrijker zijn dan andere, worden ze alle even groot gemaakt. De segmenten kunnen op talrijke manieren verlevendigd worden door ze te illustreren met bijvoorbeeld citaten, gedichten, verhalen, tekeningen of foto's.

In plaats van segmenten in een cirkel, kunnen we ook driehoeken gebruiken met een gemeenschappelijke basis. De cirkel en driehoeken schema's hebben geen andere pretentie dan de hier ontwikkelde gedachten op een eenvoudige manier te visualiseren.

7. Identiteit en imago

- 'Identiteit' is zowel continu als veranderlijk. Voor 'imago' geldt dat ook. Dit klinkt ingewikkeld, maar is het niet. Aan de hand van een simpel voorbeeld is het uit te leggen. Bekijk maar eens foto's van een willekeurige persoon op verschillende leeftijden: bijvoorbeeld als baby, als vierjarige, als puber, als twintigjarige, als dertigjarige, als vijftigjarige en als bejaarde. We zien steeds dezelfde persoon, die enigszins maar niet voor honderd procent van gedaante is veranderd. Dat zal degene die gefotografeerd is, beamen (identiteit). Maar ook anderen, die de dezelfde foto's bekijken, zullen dit zeggen (imago). Waarmee hopelijk verduidelijkt is dat de begrippen 'identiteit' en 'imago' zich zowel ontwikkelen als gelijk blijven.
- Het fascinerende en tegelijkertijd ingewikkelde van het begrip 'identiteit' is, dat het zowel ongrijpbaar als overal aanwezig is. Het is enerzijds zo alomvattend en anderzijds zo moeilijk vatbaar, omdat het hier gaat om een proces dat volgens de psychoanalyticus Erik Erikson "gelokaliseerd" is in *het individu* en tegelijk ook in *de cultuur van zijn of haar gemeenschap (groep)*.³² In de individuele identiteit van een persoon herkennen we ook altijd de identiteit van de groep waartoe die persoon behoort.

Voor het begrip 'imago' geldt hetzelfde. In het imago, dat persoon A van persoon B heeft, herkennen we ook altijd het imago van B, dat A's groep – de groep waartoe A behoort – van B heeft

Het wordt nog ingewikkelder als we ons realiseren, dat een persoon meestal tot *meerdere* gemeenschappen/groepen behoort zoals gezin, familie, clubs, nationaliteit, beroepsgroep.

³² Erikson, E.H. *Identiteit, jeugd en crisis*. Spectrum, Utrecht / Antwerpen, 1971, p. 19.

- Identiteit = zelfdefinitie, imago = opgelegde identiteit. Zowel bij identiteit als bij imago gaat het primair om beelden, die elkaar enerzijds overlappen en elkaar anderzijds beconcurreren. Ze kunnen in het *uiterste* geval *bijna* samenvallen of *bijna* niets gemeen heen hebben. Ze vallen echter nooit *helemaal* samen en ze hebben nooit *niets* gemeen.
- In het algemeen geldt, dat identiteit en imago twee typen beelden zijn, die we even ernstig moeten nemen en even zorgvuldig moeten onderzoeken. Dit lijkt vanzelfsprekend, maar het gebeurt zelden. *In de regel negéren meerderheidsgroepen de identiteiten (zelfdefinities) van minderheidsgroepen.* Met alle schadelijke consequenties van dien, zoals in het ergste geval onderdrukking en gewelddadigheid. Daarover gaat het volgende punt.
- Een samenleving kent *meerderheids-* en *minderheidsgroepen*, groepen met meer en groepen met minder macht. In de loop van de tijd zien we dat die machtsverhoudingen zich wijzigen: niet elke meerderheidsgroep houdt de macht en niet elke minderheidsgroep blijft machteloos. Meer of minder wisselende machtsbalansen vormen een integraal element van alle menselijke betrekkingen.³³

Wat weten we van de minder machtige groepen, of preciezer gezegd: wat weten we van de identiteiten van bijvoorbeeld de tientallen etnische of religieuze minderheidsgroepen die Nederland rijk is. Wat weten we van de identiteiten van minderheidsgroepen zoals kinderen, werklozen, ouderen en zieken? Meestal bitter weinig, als we tenminste niet zelf tot één (of meer) van die groepen behoren. Wat verklaart die onwetendheid en ongeïnteresseerdheid? “We kunnen steeds opnieuw vaststellen dat mensen die tot groepen behoren die in termen van *macht* sterker zijn dan andere groepen waarmee ze te maken hebben, van zichzelf denken dat ze in menselijk opzicht *beter* zijn dan de anderen.”³⁴ Mensen die zichzelf beter vinden, hebben in de regel geen belangstelling voor mensen die zij minder vinden. Zodra ze een bepaalde groep als minder zien, interesseren ze zich in de regel dus ook niet voor de identiteit van de groep, voor de manier waarop die groep zichzelf ziet, ervaart, waardeert en dat uit. Ze hebben genoeg aan het beeld dat ze zelf van die groep hebben en dat is het imago. Uiteraard uit zich dat dan negatief. Op deze wijze krijgen minderheidsgroepen hun negatieve imago en ontkennen of negéren meerderheidsgroepen de identiteit van minderheidsgroepen.

Er is hier sprake van iets, dat moeilijk grijpbaar is en geen duidelijke naam draagt. Laten we het maar ‘de voedingsbodem van rassenhaat’ noemen. Het is de voedingsbodem van de onderdrukking van een willekeurige groep door een andere groep met meer macht. Het kan tot gewelddadigheid en conflicten leiden.

- Vanaf het moment dat het zelfbewustzijn van een minderheidsgroep groeit, zet de ondermijning van de onderdrukkende macht eigenlijk al in. Zodra de gedomineerde zichzelf niet meer loochent of verstopt, om zijn respectievelijke racistische tegenstanders te ontwapenen, vergroot hij daarmee zijn eigen invloed. Zodra hij eist geaccepteerd te worden zoals hij is, met zijn verschillen, zet hij een stap in de richting

³³ Elias, N. *Wat is sociologie?* Spectrum, Utrecht / Antwerpen, 1971, p. 80.

³⁴ Elias, N. ‘Een theoretisch essay over gevestigden en buitenstaanders’. In: Elias, N. & Scotson, J.L. *De gevestigden en de buitenstaanders. Een studie van de spanningen en machtsverhoudingen tussen twee arbeidersbuurten.* Spectrum, Utrecht / Antwerpen, 1976, p. 7.

van gelijkgerechtigdheid.³⁵ *Emancipatie van minderheidsgroepen en acceptatie van hun identiteiten – minderheidsidentiteiten dus – door meerderheidsgroepen zijn twee kanten van één zaak.*

- De beide beelden ‘identiteit’ en ‘imago’ moeten een gelijkwaardige kans krijgen hun kwaliteit te tonen. Die gelijkwaardigheid is te bereiken door géén rekening te houden met de afzender of de bron van de beelden. De beelden, of ze nu opgelegd zijn of zelfgekozen, kunnen hun gezag niet ontlenen aan diegene of datgene, van wie of wat ze afkomstig zijn. Het is alleen de ontvanger van het beeld – en hij of zij alleen – die zich erdoor kan laten overtuigen (of niet) en ermee kan instemmen (of niet).
- Om aan de pluriformiteit van de joodse identiteit uiting te geven, hebben wij indertijd (1982) het model van de ‘schijf van vijf’ ontwikkeld.³⁶ Verschillende joodse instellingen in Nederland werken er mee, onder meer het Joods Historisch Museum en Joods Maatschappelijk Werk. Ook andere groeperingen, zoals Antilliaanse ouderen, Marokkaanse jongeren, VMBO- en basisschoolleerlingen en asielzoekers, hebben zich er in hun denken over identiteit door laten inspireren. Dit bracht ons op het idee ook die identiteiten – of eigenlijk *alle* identiteiten – met behulp van ervaringsgebieden te omschrijven³⁷. Vijf ervaringsgebieden (bindingen, waardegebieden) vormen *de eigen identiteit* van een in Nederland wonende persoon (autochtoon of allochtoon):
 - de cultuur van de groep waartoe je behoort;
 - achterstelling (discriminatie); gewantrouwd of vervolgd worden;
 - bevrijding (emancipatie); je thuis voelen; gerespecteerd en geaccepteerd worden;
 - jouw eigen levensgeschiedenis; wat voor jou écht belangrijk is (jouw waarden);
 - de Nederlandse cultuur (beter: culturen) en de Nederlandse omgeving / context.

Dit is weer in een formule weer te geven en uit te schrijven:

De eigen identiteit = I + II + III + IV + V, waarin

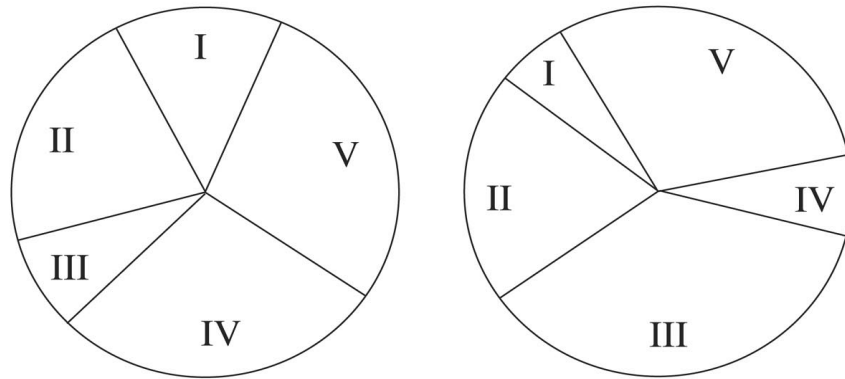
- I = *de eigen cultuur*;
- II = *achterstelling*;
- III = *bevrijding*;
- IV = *het persoonlijke levensverhaal*;
- V = *de andere culturen in Nederland*.

Ook dit is met een ‘schijf van vijf’ schematisch te illustreren.

³⁵ Memmi, A. *Racisme hoezo? Ontmaskering van een onderdrukkingsmechanisme*. Transkulturele uitgeverij Masusa, 1983, noot 40.

³⁶ Abram, I. ‘Een joodse visie op culturele identiteit’. *Samenwijs. Informatieblad opleiding, onderwijs en vorming minderheden*. 2 (1982) 7.

³⁷ Abram, I. & Wesly, J. *Leren van elkaar – elkaar leren kennen. Eigen identiteit en interculturele dialoog*. Ger Guijs & Forum – Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, Rotterdam-Utrecht, 2006.

De joodse identiteit – en het eerder beschreven model daarvan – is op te vatten als één van de vele mogelijke toepassingen van deze algemene schijf van vijf voor de ‘eigen identiteit’.

Over de auteur

Ido Abram werd in 1940 in Indonesië (het toenmalige Nederlands-Indië) geboren. Hij studeerde filosofie, wiskunde en algemene taalwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam. Van 1990 tot en met 1997 was hij bijzonder hoogleraar “Educatie van en na de Shoah” aan de Universiteit van Amsterdam. Tegenwoordig is hij directeur van de Stichting Leren (Amsterdam). Zijn publicaties gaan over joodse identiteit, ‘opvoeding na Auschwitz’ en intercultureel leren. Hij geeft lezingen en ontwerpt educatieve programma’s.

Stichting Leren
 B. Rulofsstraat 19 hs
 1071 WK Amsterdam
 T / F: 020 – 676 08 99
 E: ibhabram@xs4all.nl